

LUND UNIVERSITY

Den första hossan. Spinneriarbetare i Henrik Krutmeijers Strump och stoff-fabrik 1768–1784

Nilsson, Malin; Olsson, Mats

Published in:

Weaving It Together: Histories of the Textile Industry in Sweden and International Perspectives

2025

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Nilsson, M., & Olsson, M. (2025). Den första hossan. Spinneriarbetare i Henrik Krutmeijers Strump och stoff-fabrik 1768–1784. I P. Brunnström, & S. Sirenius Frohlund (Red.), *Weaving It Together: Histories of the Textile Industry in Sweden and International Perspectives* (Malmö University publications in urban studies; Nr 31).

Total number of authors:

2

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

A large, tightly wound ball of light-colored, twisted cotton yarn. The yarn has a distinct three-strand twist, giving it a textured, rope-like appearance. The ball is positioned in the center of the frame, with a soft shadow cast to its left. The background is a plain, light-colored surface.

Malin Nilsson & Mats Olsson

DEN FÖRSTA HOSSAN

Spinneriarbetare i Henrik Krutmeijers
Strump och stoff-fabrik 1768–1784

Bio & Abstract

Malin Nilsson är fil. dr i ekonomisk historia och verksam vid Ekonomisk-historiska institutionen vid Lunds universitet. Hennes primära forskningsintresse rör frågor kring kön, industrialisering och arbetsmarknad. För närvarande leder Nilsson i ett projekt om lönespånad under Sveriges tidiga industrialisering.

Mats Olsson är professor i ekonomisk historia och verksam vid Ekonomisk-historiska institutionen vid Lunds universitet. Hans forskning berör ekonomisk utveckling och ojämlikhet 1500–1900, ett brett forskningsprogram om inkomst och förmögenhet, industrialiseringens rötter, lönebildning och arbetsmarknad samt den agrara omvandlingen.

Abstract:

The aim of this chapter is to contribute to the knowledge on the organization of work in the textile supply chain on the eve of industrialization. To do this we make a case-study of Herman Krutmeijers Hosiery and textile factory which was active in Malmö between 1768 and 1784. We are especially interested in the role of the spinners and try to answer three specific questions: what did the organization of work at the factory look like? Which were the demographic characteristics of the spinners, and can the spinning be characterized as unskilled work?

To answer these questions we use archive material from the Hall och Manufakturrätten in Malmö and material from "Spinneriberättelserna".

We found that in this factory the production of thread, textiles and garments was centralized and vertically integrated, and that

gender affected both tasks, organization of work and where the work was performed.

Those working within the walls of the factory were to a larger extent men, these men had titles of master, journeyman, and apprentice, indicating a guild-type organization. Women on the other hand were most often found working for the factory in their own homes, albeit with spinning wheels and winders owned by the factory. These women only had occupational titles like knitter, or spinner.

Spinners were the largest group of workers; they were almost always women. In total we have data from 315 unique spinners, forming a dataset of 788 annual observations on occupational and individual features. Their ages range between 9 and 77, however the median is 38. Almost 80 percent of the women were married, most of them to soldiers. There was a rather large turnover, and 80 percent of the spinners worked less than three years at the factory. Most of them spun worsted wool, however a few also spun cotton. The ones who spun cotton seem to have been the ones with more spinning experience. They also had higher piece-rates compared to the women who spun wool. Whether spinning could be characterized as unskilled is therefore uncertain, high turnover rate and low ages could be an indication of unskilled work, however the difference between the fibers indicates that there was also some type of skill premium and thus differences in skill within the group.

The women spinners at Herman Krutmeijers hosiery and textile factory worked in their own homes but for a centralized factory, for wages with tools owned by an employer. To a large extent, these women share the experience of modern industrial workers.

Keywords: *Industrialization, gender, spinning, organization of work, textile supply chain*

Intro

Strumpan, Strumpfabriken eller Hossan har varit en central del av staden Malmös moderna industrihistoria. Under 1900-talet var AB Malmö Strumpfabrik en stor arbetsköpare, inte minst av kvinnlig arbetskraft. Mindre känt är att det 200 år tidigare fanns en annan fabrik som var en viktig del av Malmös tidiga industrialisering och en av stadens största enskilda arbetsköpare av kvinnors arbetskraft i industriproduktion: Henrik Krutmeijers Strump och stoff-fabrik. Strump och stoff-fabriken var en manufakturverksamhet som var verksam i Krutmeijers regi mellan 1768 och 1784. I det här kapitlet använder vi fabriken för att diskutera hur arbetsorganisationen såg ut i en textilfabrik precis innan mekaniseringen kom igång under det tidiga 1800-talet.

Arbetsorganisationens förändring under industrialiseringen är ett av de mest omskrivna ämnena i ekonomiskhistorisk forskning. Industrialisering definieras på mikronivå som införande av varuproduktion genom stordrift och masstillverkning med maskinella hjälpmedel, och på makronivå som övergång från ett agrart till ett industriellt samhälle. Tre centrala utvecklingslinjer som beskrevs redan av Karl Marx har sedan präglat synen på arbetets förändring under industrialiseringen: proletarisering (den direkte producentens förlust av sina produktionsmedel), produktionens centralisering samt maskindrift och sönderdelande av arbetsmoment (och därmed hantverksarbetets försvinnande).¹ Dessa tre breda utvecklingslinjer beskriver i stort vad det är som händer med arbetets organisation. Men hur, varför och när är fortfarande omdebatterat.

Arbetsorganisationens förändring är en central del i många förklaringar till hur, var och varför den industriella revolutionen ägde rum. Särskilt spinneriarbetarnas arbetsorganisation och arbetskraft har varit omdiskuterad eftersom det var spinneriindustrin som mekaniserades först i England. En del forskare har hävdat att

det var spinneriarbetarnas höga löner som drev på mekaniseringen i England, genom att man försökte ersätta dyra manliga spinneriarbetare med billigare maskiner.² Andra har argumenterat för att arbetsorganisationen i England inte förändrades genom att fabriks-systemet ersatte manlig arbetskraft med maskiner utan genom att maskinerna möjliggjorde att man ersatte utbildad manlig arbetskraft med outbildad arbetskraft bestående av kvinnor och barn.³ Men fanns det ett liknande mönster i Sverige? Vilka arbetade i betalt spinneriarbete innan mekaniseringen ägde rum här?

Även i Sverige har arbetsorganisationens förändring under industrialiseringen varit fokus för historisk forskning. En av debatterna har rört de svenska manufakturernas roll i industrialiseringen. Vissa forskare har tonat ner betydelsen av manufakturerna för industrialiseringsprocessen, och hävdade att de inte var lönsamma eller hade särskilt omfattande verksamhet.⁴ Senare har andra hävdade att betydelsen av dem framför allt varit brottet i arbetsorganisering.⁵ Hur kan vi se på manufakturerna egentligen? Var det ett exempel på tidig industrialiserad produktion, eller en förindustriell kvarleva?

Båda dessa debatter brottas dock med problemet att vi har relativt begränsad kunskap om hur det betalda spinneriarbetet såg ut innan mekaniseringen. I England för att det funnits bristfällig information om spinneriarbetarnas löner innan industrialiseringen, och i manufakturdiskussionen för att en stor del av manufakturarbetarna var spinneriarbetare som arbetade i sitt eget hem, men ändå har dessa ofta förbisetts i tidigare forskning. Det försöker vi råda bot på i det här kapitlet. För att studera spinneriarbetets organisering innan mekaniseringen av textilindustrin i Sverige kommer vi att fokusera på Herman Krutmeijers Strump och stofffabrik som var aktiv i Malmö mellan 1768 och 1784. Malmö utgör ett särskilt intressant exempel eftersom tidigare forskning om ma-

nufakturerna oftast har fokuserat på Stockholm och vävningen av kläde.⁶ Men med exemplet från Malmö kan vi bidra med kunskap från en ny kontext, och en annan sorts produktion – spånaden.

Källmaterialet består av individdata från ”Spinneriberättelserna” i kombination med arkivmaterial från Malmös Hall och Manufakturrätt och fabriksberättelser. Manufakturernas produktion redovisas från 1740 i ett unikt industrihistoriskt material under namnet ”Fabriksberättelserna”. Under åren 1767–1797 särredovisas Spinneriprivilegiernas produktion och arbetare under namnet ”Spinneriberättelserna”. Där finns information om namn, ålder, boställe, produktivitet och lön för mer än 4 000 individer varje år under 30 år. Genom att länka individerna mellan åren kan vi följa dem över perioden vilket ger oss en unik inblick i arbetsstyrkans demografiska sammansättning och förvärvade kunskap.⁷

De sista decennierna av 1700-talet valdes för att de utspelar sig precis innan den första mekaniseringen av textilindustrin i Sverige, som inleddes på 1790-talet.

Vi använder studien från Malmö för att svara på frågor som:

- Hur såg arbetsorganisationen ut i Herman Krutmeijers Strump och stoff-fabrik?
- Hur såg arbetarnas demografiska struktur ut?
- Kan spånaden ses som okvalificerat arbete?

Manufakturerna och deras arbetsorganisation

Manufakturerna har ibland liknats vid tidiga fabriker och har funnits i Europa i olika former sedan 1200-talet. Dessa fabriker producerade en mängd varor, så som textilier, vapen och papper. De subventionerades oftast på olika sätt av staten, genom till exempel lån, mark eller handelsprivilegier. Kopplingen till staten gjorde att de fungerade väl i den merkantilistiska politik som präglade Europas ekonomier sedan 1600-talet. Merkantilismen syftade i stort på

att gynna den egna nationen och framför allt krigsmakten genom självförsörjning och begränsad import. Under frihetstiden blev den svenska merkantilismen mer inriktad på handel och produktion av andra varor än krigsmateriel och livsmedel. Detta i takt med att brittiska tyger börjat komma in på den svenska marknaden, och under en relativt lång period av fred.

Manufakturernas arbetsorganisation kunde i andra fall liknas mer vid produktionshubbar som hade tillåtelse att producera saker att sälja på en marknad. I vissa fall påminde arbetsorganisationen mer om skråsystemets med mästare och gesäller, där produktionen av tapeter, vapen och andra varor var relativt småskalig. Men inom den textila produktionen hade manufakturerna ett större antal arbetare, både i Sverige och i andra europeiska länder.

De textila manufakturerna var ofta mer eller mindre byggda på förlagssystem där en stor del av arbetskraften befann sig i sina egna hem och arbetet förlades ut på dem.⁸ I Linz, i Österrike arbetade 26 000 personer på en klädesfabrik 1775, varav två tredjedelar var spinnare och vävare i sina egna hem.⁹

Trots att de manufakturarbetare som arbetade i sina egna hem sannolikt utgjorde en majoritet bland arbetarna har det behandlats som avvikande och en felkälla i tidigare forskning. Braudel skriver att "Vanrobais manufaktur för framställning av fina kläden i Abberville sysselsatte nära 3 000 arbetare, men hur många av dessa som arbetade i hemmet är svårt att säga".¹⁰ I sin avhandling skriver också Lars Edgren om manufakturernas textilarbetare på 1700-talet att "Många av dessa var emellertid hemarbetande kvinnor som inte hade detta arbete som huvudsyssla".¹¹ Detta synsätt är vanligt också inom senare forskning, där hemarbete tagits upp som en bisyssla till mannens arbete och inte setts som "riktigt" arbete.¹²

Industriell hemproduktion av textil innan mekaniseringen har också av tidigare forskning ofta behandlats utifrån teorin om en

proto-industriell arbetsorganisation. Protoindustriell produktion kännetecknas av att det ofta, men inte alltid, är en form av rural produktion inom familjen, där hela eller stora delar av familjenheten producerar för en arbetsgivare eller en marknad.¹³

I manufakturernas arbetsorganisation, och särskilt i den textila produktionen, fanns både fria och ofria arbetare. I östra Europa rekryterades många av manufakturens arbetare bland de livregna bönderna och i England användes arbetskraft från "Workhouses"¹⁴ Detta hittar vi även i Sverige där det fanns spinnhus med kvinnliga fångar som spann i Stockholm, Göteborg och Norrköping. Några av de tidigaste spåren från spinneriarbetare i Malmö hittar vi på en annan institution, i Arthur Montgomerys klassiska verk "Svensk Socialpolitik under 1800-talet" skriver han: "1718 erhåller en strumpfabrikant i Malmö rätt att disponera över arbete av barnhusbarn, inklusive kringstrykande vanartiga barn, som på så sätt skulle "dagligen hållas till gudsfruktan och vänjas till strumpbinderi".¹⁵ Lars Edgren skriver också i "Stadens sociala ordning" att Malmö hade "en del storskalig manufaktur-tillverkning" under 1700-talet och att det redan på 1680-talet funnits en textilmanufaktur som knutits till ett nyligen inrättat barnhus.¹⁶

Malmöns manufakturer var reglerade under Hall- och Manufakturrätten i Malmö och i dess arkiv hittar vi den tidigaste källan från 1735. Det är handlingar till Hall och Manufakturrättens protokoll och i dem hittar vi en "Spisordning" från Rasp- och Spinnhuset i Malmö, alltså ett matschema, där vi kan läsa att de intagna ätit gröt, ärtor, välling, soppa och bröd.¹⁷

I samma volym i Hall- och manufakturrättens arkiv finns för år 1740 de första redogörelserna för fria anställda i Malmöns textilindustri. Vid de fyra då existerande fabrikerna fanns 234 namngivna anställda varav 194 var spinnerskor och andra kvinnor. De flesta av spinnerskorna arbetade i hemmet, vilket framgår av att

antalet spinnrockar som redovisas bland fabriksinventarierna bara räcker till en bråkdel av dem.

Det finns kontinuerligt spinneriarbetare i Malmö under hela 1700-talet, såväl fria som ofria. När vår studie börjar, 1768, utgör de en del av Malmös fabriker, manufakturer och plantager – den tillåtna produktion som inte tillhör hantverket utan regleras av Hall- och Manufakturrätten. De andra manufakturarbetarna återfinns inom andra områden: på Bomulls- och Linnefabriken, Tobaksspinnerierna och oljeslageriet; hos sämskmakaren Lars Kockum eller hos hattmakare, snörmakare, nålmakare och handskmakare; på odlingar där man odlar tobak, kardborrar och vita mulbärs-träd; inom tillverkning av ylle, tapeter, speglar, skinn och läder. Totalt redovisas 205 arbetare inom dessa produktioner.¹⁸

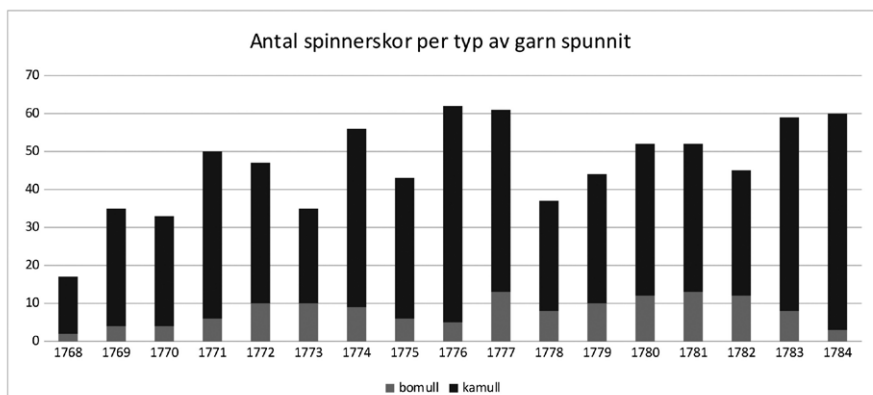
Sannolikt utgör spinnerskorna redan då den enskilt största gruppen arbetare, även om vi bara kan hitta 17 stycken i spinneriberättelserna. Tio år senare ser vi minst 60 spinnerskor i spinneriberättelserna; de utgör nu en fjärdedel av de 240 arbetarna och är definitivt den enskilt största gruppen.

Herman Krutmeijers Strump och stoff-fabrik

Arbetsorganisation

Herman Krutmeijer fick sina spinneriprivilegier 1767, när han övertog en verksamhet som grundats av faktoren Göran Falkenblad på 1740-talet och som efter dennes död drivits av faktoren Jacob Hegardt. Vi hittar Krutmeijers spinnerskor i spinneriberättelserna första gången 1768. Då finns det femton arbetare som spinner kamull och två arbetare som spinner bomull registrerade under hans privilegie. 1770 är dock Herman Krutmeijers Strump och stoff-fabrik i full gång och har ett 60-tal arbetare. I figur 1 kan vi se att fabriken spinneriarbetare långsamt ökar fram till

1777 men minskar något under några år i slutet av 1770-talet. Året innan fabriken stänger har man knappt 60 spinneriarbetare. Spinneriskorna utgjorde fortsatt fabriken's största arbetargrupp.

Figur 1: Spinneriarbetare vid Krutmejjers Strump och stoff-fabrik 1768 till 1784. Källa: Spinneriberättelser för Malmö 1768–1784

Fabriksberättelsernas grundmaterial visar att 1770 finns det en mästare, en verksgesäll, tre gesäller, två lärgossar, en spolgosse, två spinningsgossar, en ullkammare och tillika sorterare, två sömmerskor, fyra dubblerskor, 20 stickerskor och 33 spinnerskor. Det anges att fabriken ”betjänar sig i övrigt vid tygvävnaden av soldater här vid garnisonen som lärt på den professionen”.¹⁹ I spinneriberättelserna samma år hittar vi 29 spinneriarbetare. Eftersom det endast är vävstolar som redovisas som maskiner inne i fabriken i fabriks-

berättelsen så drar vi slutsatsen att tråden görs utanför fabriken, medan slutprodukterna – strumpor, vantar, mössor – görs på fabriken. På fabriken produceras även olika typer av tyg som kläde, sjagg, camelotte och crepon.

Krutmeijers spinnerskor är alltså en del av en vertikalt integrerad arbetsorganisation där spinnerskorna sitter utanför fabriken men ändå geografiskt nära; alla verkar sitta inom stadens tullar. Spinnerskorna var således en del av en centraliserad arbetsorganisation och saknade en traditionell förläggare som i ett förlagssystem. Detta upplägg skilde sig från Stockholms klädesmanufakturer. Där befann sig många av spinnerskorna geografiskt långt bort. Spinneriprivilegiet hölls också ofta av en annan person än den som ägde fabriken. Till exempel spann många kvinnor på landsbygden kring Simrishamn för Paulis fabriker i Stockholm men under en annan persons privilegie, en person som på så sätt fungerade som förläggare.

Krutmeijer ägde spinnerskornas produktionsmedel i den mån vi kan se dem i spinneriberättelserna. I fabriksberättelserna redovisas inga spinnrockar eller hasplar på fabriken, men i spinneriberättelserna kan vi se att i tre fjärdedelar av observationerna har personen en eller två spinnrockar från fabriken. Strax över 20 procent har en haspel från fabriken. Dock verkar det som att många spinnerskor också ägt egna spinnrockar utöver den som de hade från Krutmeijer. De som hade rock och haspel från fabriken hade signifikant högre årsinkomst än de som inte hade det. Vår tolkning är att spinnrocken från fabriken i dessa fall är en ”extra” rock och en ”extra” haspel som möjliggör att ha fler som spinner eller väver. De som inte har rock eller haspel från fabriken har alltså en egen rock hemma. Bouppteckningsmaterialet från Malmö på 1780-talet visar att nästan hälften av arbetarfamiljerna ägde en spinnrock.²⁰

Spinneriarbetarnas demografiska struktur och hushåll

Vi kan följa spinneriarbetarna vid Strump och stoff-fabriken under 17 år. Totalt möter vi 315 unika individer under de här åren: 311 kvinnor och 4 män. Flera av dem återkommer dock under flera år och totalt har vi 788 observationer: 135 för bomullsspånad och 653 för kamull.

De fyra män som förekommer utmärker sig tydligt; de spinner mer än kvinnorna och framför allt spinner de både kamull och bomull. Allra mest spinner soldat Ulric Otto. Första gången han dyker upp, 1772, är han 47 år gammal, och han fortsätter spinna hela vägen till 1782. Otto verkar ha specialiserat sig på bomulls-spinneri och spinner som allra mest 39 skålpund bomull på ett år. Han har också både haspel och spinnrock från arbetsgivaren vilket sannolikt indikerar att de är fler som spinner. Antingen i hans eget hushåll, eller att han förlägger tråden vidare.²¹ Tätt efter kommer soldaten Bender som spinner från 1774 till 1784. Bender spinner också mycket, både bomull och kamull. Han är yngre, kring 30 när han börjar. Han har flera spinnrockar från fabriken och även en haspel, vilket förstärker bilden av att också han förlägger arbetet vidare.

Den tredje av de fyra männen, Mattias Månsson, står som ”spinnare”, men spinner inte lika stora volymer som de andra och bara under totalt fyra år: 1771–72 och sedan igen 1776–77. Även han spinner både bomull och kamull. Under de första åren, 71 och 72, spinner även den sista av männen – soldaten August Fibier – bomull. Både han och Månsson är i 40-årsåldern.

Sedan har vi de över 300 spinnerskorna, där vi ser en stor åldersspridning. Den yngsta är tio år och den äldsta 77. De flesta befinner sig dock i slutet av 30-årsåldern, medelvärdet är 39 och medianen 38. Men det finns också en relativt stor grupp kvinnor som är mellan 40 och 50 år.

De alla flesta av kvinnorna, nästan 80 %, var gifta och hade titeln ”hustru” i spinnboken. Några få stod som fru. Därtill fanns det två mindre grupper: änkor och ogifta som utgjorde cirka 10 procent vardera. De ogifta stod i spinnboken som piga, flicka, mademoiselle, dotter eller jungfru.

Vi har alltså en stor majoritet gifta kvinnor som spinner i Malmö. I spinnboken står de ofta som till exempel ”soldat XXXs hustru” och genom mannens titel har vi information om vilken typ av hushåll de kom från. I tabell 1 ser vi att soldathushållen utgjorde den största gruppen. Tillsammans med de som arbetade för militären på något sätt utgjorde de nästan tre fjärdedelar av alla hushåll där spinnerskan var gift.

Tabell 1: De gifta spinnerskornas fördelning utifrån makens yrke²²

Makes titel	Antal	%	Kumulativ %
Soldat	241	44%	44%
Militär	155	28%	73%
Hantverkare	43	8%	81%
Hantverksarbetare	38	7%	88%
Lägre stadsbetjäning	25	5%	92%
Arbetare	24	4%	97%
Civilbetjänt	8	1%	98%
Lägre borgerskap	4	1%	99%
Handelsman	2	0%	99%
Övriga	5	1%	100%
Total	545		

Hantverkarna och hantverksarbetarna utgjorde tillsammans en relativt stor grupp, följda av några civilbetjänter, lägre stadsbetjäning

och lägre borgerskap. Värt att notera är att med undantag för en skräddare så var hantverkarna inte hantverkare som höll på med textil; de var smed, guldsmed, tunnbindare, kopparslagare och skomakare. Så dessa kvinnor arbetade sannolikt inte med spinneriarbetet tillsammans med maken. Inte ens bland hantverkarna kan man alltså hitta spår av proto-industrins familjeproduktion. I stället skulle man kunna tänka sig att det fanns ett konfliktförhållande i hantverkarhushållen. Att hustrurnas arbete med spånad tog deras tid från att hjälpa till i mannens verkstad. En studie av Sheilagh Ogilvie från det tidigmoderna Tyskland indikerar att det finns en sådan konflikt i hantverkarhushåll, där hantverkarna vill reservera sina hustrurs och döttrars arbetskraft för den egna verkstaden, och i vissa fall går så långt som till domstol för att de inte ska kunna lönearbeta med något annat.²³

Männens yrke antyder att dessa hushåll inte verkar vara de allra fattigaste. Det är inte heller en stor andel änkor bland de arbetande kvinnorna. Kvinnorna verkar inte tydligt kompensera för en manlig försörjares frånvaro av inkomst. Det är kvinnor i 40-årsåldern, med män som sannolikt har en inkomst. De framstår som urbana två-försörjarfamiljer.

Spånaden som kvalificerat arbete

Var det så att okvalificerade kvinnor och barn i de mekaniserade fabrikerna ersatt kvalificerad manlig arbetskraft som spann innan mekaniseringen? Utifrån våra första resultat verkar det bland manufakturernas spinneriarbetare ha funnits få män. Så var spånaden innan mekaniseringen ett kvalificerat yrke?

Resultaten från vår studie ger blandade resultat. Något som talar emot att det skulle varit ett kvalificerat yrke är att de flesta kvinnorna bara arbetade något eller några år för Krutmeijer. Över 50 procent av kvinnorna arbetade bara ett enda år och mer än

90 procent arbetade i fem år eller kortare (tabell 2). Detta, tillsammans med den allmänna förekomsten av spinnrockar i arbetarfamiljerna, kan vara en indikation på att det spinneri som administrerades direkt av Krutmeijer utgjorde toppen av ett isberg och att Malmös spinnerskor hade flera kanaler för avsättning av sin spånad – till manufakturerna, men också sannolikt i viss mån till den textilproduktion som fortfarande ägde rum inom skråväsendet.

Tabell 2: Spinneriarbetarnas fördelning utifrån år arbetade för Krutmeijer

Antal år arbetade	Antal individer	Procentandel av alla	Kumulativ procent
1	159	51.1 %	51.1 %
2	66	21.2 %	72.3 %
3	29	9.3 %	81.7 %
4	15	4.8 %	86.5 %
5	13	4.2 %	90.7 %
6	6	1.9 %	92.6 %
7	5	1.6 %	94.2 %
8	7	2.3 %	96.5 %
9	3	1.0 %	97.4 %
10	1	0.3 %	97.7 %
11	2	0.6 %	98.4 %

Medelåldern var också konstant över åren; det finns ingen statistiskt robust trend där medelåldern höjs. Detta stödjer slutsatsen att många spinnerskor verkar vara kvar en relativt kort tid i spinneriberättelserna.

Det finns dock undantag. Vissa spinner kontinuerligt i princip alla åren som redovisas i spinnboken. Andra kommer och går. En del som spinner flera år gör uppehåll mellan åren. Änkan Bengta

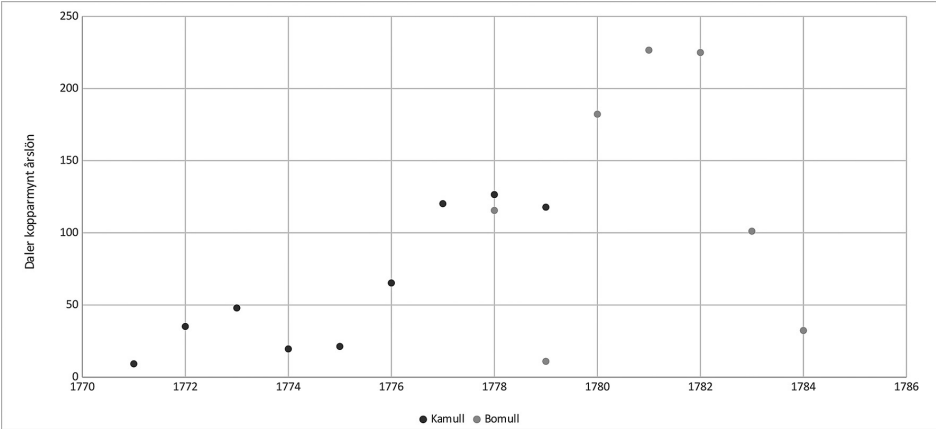
Falckman till exempel, som spinner under totalt 14 år men inte 1777 eller 1778. Så gör även soldat Fisters hustru; hon spinner 1769–1775 men gör sedan ett uppehåll, för att återkomma 1777, 1783 och 1784.

Bilden av spånaden som ett flexibelt okvalificerat arbete med låga instegskostnader förstärks också av att många spann relativt små volymer. Typvärdet för antal hela skålpund fiber (1 skålpund = 0,425 kg) som spanns under ett år var 2. De flesta spann dock kring 10 skålpund, medelvärde var 13 och medianen 10. Men återigen var variationen stor – de som spann mest använde hela 83 skålpund och 25 procent av personerna spann över 19 skålpund ull eller bomull på ett år.

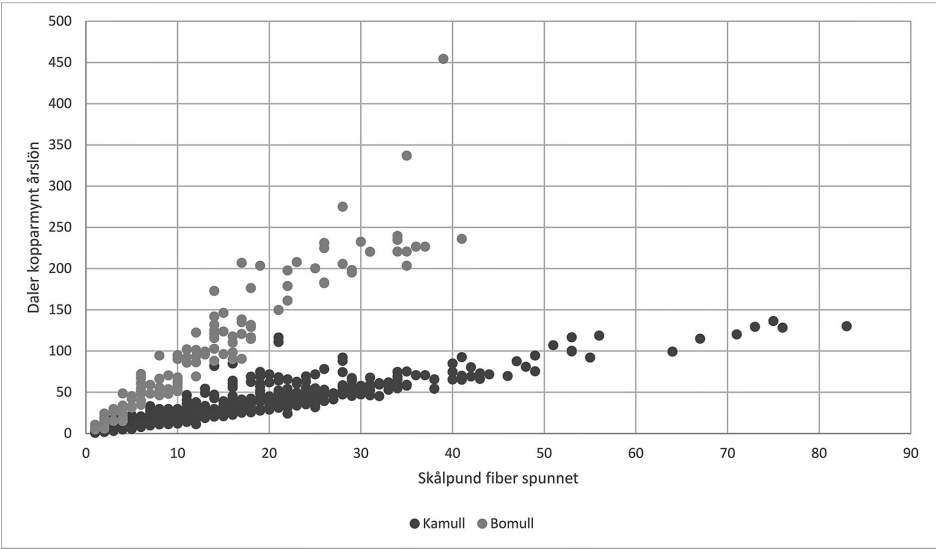
Något som dock talar för att det fanns ett kvalificerat moment i spånaden är skillnaden mellan de som spann bomullsgarn och de som spann kamull. De som spann bomull hade spunnit längre än de som spann kamull. Detta samband kvarstod även om man kontrollerade för ålder, civilstånd och vilket år det var. Detta indikerar att bomullen krävde någon form av förvärvad kunskap.

Ett exempel på detta är artillerihantlangare Sven Malmgrens hustru. När hon började spinna för Krutmeijer 1771 var hon 44 år gammal. Initialt spann hon bara kamull, men övergick till att spinna både kamull och bomull 1778. Efter det spann hon bara bomull, och som vi kan se i figur 1 tjänade hon mer och mer pengar fram till 1782. Ökningen i årslön motsvaras inte av samma utveckling i hur mycket råvara hon spinner, vilket innebär att hon spunnit finare garn när hon spann bomull.

Om vi tittar på ett diagram över lön per skålpund spunnen råvara så bekräftas den bilden. Vi vet inte hur fint garn varje individ spann. Men vi vet råvaran och betalningen. Utifrån det kan vi se att bomullen gav mer per spunnet skålpund och därför anta att den var av finare sort.

Figur 2: Sven Malmgrens hustrus årsutbetalningar i daler kopparmynt samt typ av garn.

Figur 3: Lön daler kopparmynt utifrån skålpund råvara och sort.

Det skulle alltså kunna finnas någon form av samband mellan förvärvad kunskap och vilken typ av råmaterial de spann samt hur fin tråden var.

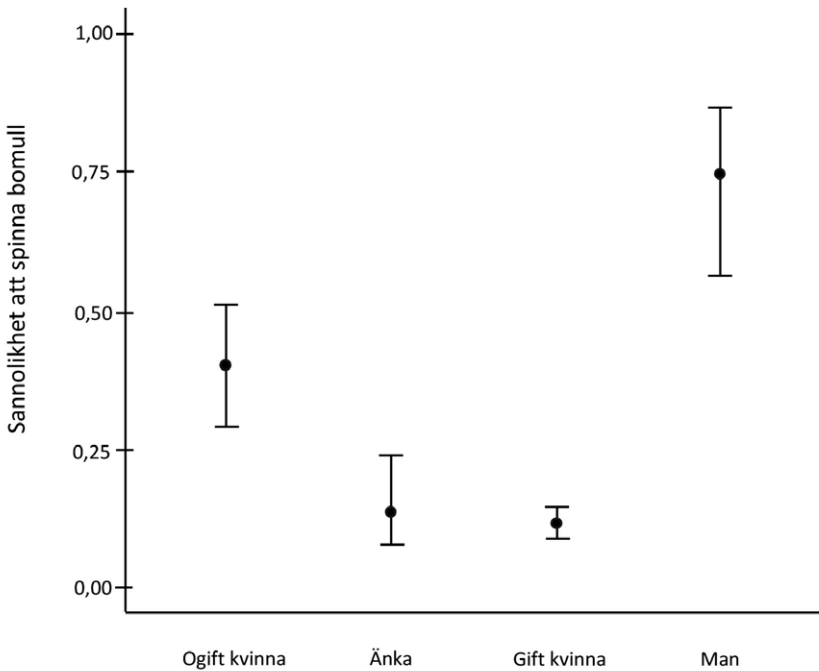
En annan möjlig förklaring förutom kunskap skulle kunna vara att de som arbetat för Krutmeijer länge, och männen, blev särbehandlade genom att de fick möjlighet att spinna bomull. Inte för att de kunde mer, utan för att de av någon anledning fick den möjligheten medan andra inte fick den. Det finns studier som visar på liknande typer av indirekt diskriminering av kvinnor i tidiga industrier.²⁴

Vi kan se att det verkar finnas skillnader i vem som spann bomull eller kamull utifrån kön och civilstånd. Män och ogifta kvinnor spann i högre grad bomull än gifta kvinnor. Detta samband verkar kvarstå oavsett om man kontrollerar för hur länge de arbetat. Dock är det inte helt statistiskt robust när det gäller männen eftersom de är så få. Men för kvinnorna ser vi att den minoritet av ogifta kvinnor som spann, i högre grad spann bomull.

Figur 4 visar sannolikheten att spinna bomull i stället för kamull. Här kan vi se att männen har högst sannolikhet, följt av de ogifta kvinnorna.

Förklaringen till varför männen och de ogifta kvinnorna i högre grad spann bomull kan ha att göra med försörjningsansvar. Bomullen verkar ha inneburit en möjlighet till bättre betalt arbete – en möjlighet att försörja sig själv och kanske andra.

Vidare preliminära analyser indikerar att det fortsatt finns ett samband mellan att vara kvar länge och att spinna bomull. Det statistiska sambandet mellan hur länge en person spunnit för Krutmeijer och sannolikheten att spinna bomull kvarstod även om man kontrollerade för ålder och civilstånd. Fler analyser skulle dock behöva göras för att utreda sambandet ytterligare.

Figur 4: Sannolikhet att spinna bomull utifrån kön och civilstånd (95% konfidensintervall).

Slutet för strumpfabriken

Herman Krutmeijer avled 1782. Detta år fanns 3 mästare, 6 gesäller och 9 övriga arbetare samt 59 spinnerskor registrerade, men fortsatt inga spinnrockar på fabriken. Privilegiet tas över av Mathias Hegardt 1785 som driver fabriken vidare. Spinneriarbetarna som registrerats under Krutmeijers fabrik försvinner dock ur spinneriberättelserna efter 1784. Men de försvinner inte ur produktionen. Åren 1787, 88 och 89 finns 76 spinnerskor i fabriksberättel-

serna och år 1800 redovisas 355 spinnerskor och andra kvinnor i tre textilfabriker i Malmö. Men nu saknas spinneriberättelsernas detaljerade individredovisning, så vi vet inte längre vilka denna stora grupp arbetare i Malmös tidiga industrihistoria var.

Diskussion & slutsats

Om vi går tillbaka till vår ursprungliga fråga om hur arbetsorganisationen såg ut, kan vi se att utifrån dessa resultat så verkade manufakturarbetarna inom en organisation som i stora drag liknar ett modernt lönearbete. Det är ett arbete som sker på uppdrag av en arbetsköpare som helt eller delvis äger produktionsmedlen. Arbetarna betalas också, till skillnad från många andra tidigmoderna arbetare, helt i pengar.

Ett annat av huvuddragen i arbetsorganiseringens förändring är att den centraliseras i samband med industrialisering. Paradoxalt nog påminner arbetet i den centraliserade fabriken här, där tråd blev till strumpor och mössor, mer om skråsystemet med mästare och gesäller. Samtidigt som den utanför fabriken, i hemmen, påminner mer om en industriell organisation med sonderdelade moment och låg hantverksskunkap. Manufakturernas fokus på spinneri av tråd i stor skala från och med 1740-talet möjliggjorde alltså en första expansion av industriell produktion. Dock inte inom en traditionell fabriksbyggnad, utan i spinnerskornas hem.

Detta kan vi tolka utifrån en klassisk utvecklingslinje, där hantverkarna förlorar makten över produktionsmedlen och bara gör en liten del av den färdiga varan. Samtidigt så ägde flera av arbetarna egna spinnrockar och den de fått låna av arbetsgivaren verkar snarare ha varit ett komplement till den de redan hade.

Om vi lämnar de stora utvecklingslinjerna och ser på spinneriarbetarnas roll under vägen till mekaniseringen så fann vi två ut-sagor i tidigare forskning: att mekaniseringen drevs av en vilja att

ersätta kvalificerad manlig arbetskraft, antingen med maskiner eller med billigare okvalificerad arbetskraft i form av kvinnor och barn vid maskinerna.

Vilka var det då som producerade tråd i decennierna på gränsen till mekaniseringen av Sveriges textilindustri? Till att börja med kan vi säga att de var kvinnor, och i hög grad gifta kvinnor över 30 år. Män utgjorde bara en handfull av de totalt över 300 arbetarna i Malmö. Det är alltså inte möjligt att utifrån detta material dra slutsatsen att de mekaniserade fabrikerna skulle komma att ersätta kvalificerade manliga arbetare. Utifrån det här materialet så ersattes snarare gifta kvinnor, hustrur och mödrar med ogifta kvinnor och barn i de tidiga mekaniska spinnerierna.

Frågan är då om de ersätter kvalificerade arbetare. Utifrån den här studien så var det betalda spinneriet innan mekaniseringen i stort sett okvalificerat. Men det fanns en mindre grupp med ogifta kvinnor, några gifta samt ett fåtal män som arbetade med mer specialiserade och kunskapskrävande produkter som finare typer av bomullsgarn. Detta är också intressant eftersom de första mekaniserade fabrikerna i Sverige var inriktade på bomullsspinneri. Utifrån det skulle man kunna dra slutsatsen att det fanns större incitament att mekanisera bomullsspinneriet eftersom det var dyrare och svårare att spinna för hand.

Den här indelningen verkar även visa på en dualism bland arbetarna. Vi ser dels en grupp av män och ogifta kvinnor som producerar relativt mycket, dels en grupp av gifta kvinnor som arbetar mindre och mer flexibelt. De gifta spinnerskorna påminner därigenom förvånansvärt mycket om hemindustriarbetare i tekoindustrin under 1900-talet i Sverige, eller i det globala syd idag; vi hittar många i en ålder där man kan behöva kombinera förvärvsarbete med barnomsorg. Bland dessa är det relativt hög omsättning, många har bara arbetat några få år.

Att spinnerskornas arbete varit förlagt i hemmet har ibland gjort att dessa arbetare inte setts som "riktiga" arbetare. Men i ett tidigmodernt perspektiv, där de flesta inte har ett betalt heltidsarbete hela året, är det ett oklart argument som mer säger något om hur industriarbetets norm sett ut från 1900-talet och framåt. Dessa spinneriarbetare utgjorde under decennierna vi studerade dem den enskilt största gruppen arbetare i Malmös manufaktur-system. Utifrån vårt material får vi också starka indikationer på att många av spinneriarbetarna förlade spinneriproduktionen vidare så att det i verkligheten fanns fler spinnare än vad vi ser. Om något så är de här spinneriarbetarna i det sena 1700-talets Malmö ett första exempel på moderna industriarbetare utanför skråsystem och jordbruksekonomi.

Noter

1. Karl Marx, *Kapitalet I: kritik av den politiska ekonomin, bok 1*, Lund: 1969, s. 629, 322, 305, 390.
2. Robert C. Allen, *The British Industrial Revolution in Global Perspective*, Cambridge: 2009.
3. Jane Humphries och Benjamin Schneider, "Spinning the Industrial Revolution", i *The Economic History Review*, vol. 72, nr. 1 (2019), s. 126–155. <<https://doi.org/10.1111/ehr.12693>>.
4. Eli F. Heckscher, "De Svenska Manufakturerna under 1700-Talet", *Ekonomisk Tidskrift*, vol. 39, nr. 6 (1937), s. 153–221 <<https://doi.org/10.2307/3438478>>; Eli F. Heckscher, *Industrialismen : Den Ekonomiska Utvecklingen Sedan 1750*, Stockholm: 1948.
5. Per Nyström, *Stadsindustriens Arbetare Före 1800-Talet : [Bidrag till Kännedom Om Den Svenska Manufakturindustrien Och Dess Sociala Förhållanden]*, Stockholm: 1955.
6. Klas Nyberg, *Köpes: Ull, Säljes: Kläde : Yllemanufakturens Företagsformer i 1780-Talets Stockholm = [Wanted: Wool, for Sale: Cloth] : [Types of Companies in the Woollen and Worsted Trades in Stockholm 1780s]*, Uppsala: 1992; Christer Persson, *Stockholms Klädesmanufaktur 1816–1846*, Stockholm: 1993.
7. Länknigen har gjorts via namn, ålder och ibland nummer i spinnboken. Alla individer står inte med under sitt egna namn i spinneriberättelsen. Men det är i princip alltid de gifta kvinnorna som saknar namn, och i stället står det t.ex. "Kalkslagare Arendt Anderssons hustru". Därigenom kan vi länka dem genom mannens namn i stället.
8. Fernand Braudel och Sven Vahlne, *Civilisationer Och Kapitalism 1400–1800 Bd 2 Marknadens Spel*, Stockholm: 1986, s. 305.
9. Braudel and Vahlne, 1986, s. 306.
10. Braudel and Vahlne, 1986, s. 305.
11. Lars Edgren, *Lärling, gesäll, mästare: hantverk och hantverkare i Malmö 1750–1847*, Lund: 1987, s. 52.
12. Malin Nilsson, "Diverse, Rather than Desperate: Housewifization and Industrial Home Work in Sweden 1906–1912", i *Labour, Unions and Politics Under the North Star: The Nordic Countries, 1700–2000*, red. Mary Hilson, Silke Neunsinger, och Iben Vyff, vol. 28, International Studies in Social History, New York: 2017
13. Franklin F. Mendels, "Proto-Industrialization: The First Phase of the Industrialization Process", i *The Journal of Economic History*, vol. 32, nr. 1 (1972), s. 241–61.
14. Braudel and Vahlne, 1986, s. 307.
15. Arthur Montgomery, *Svensk Socialpolitik under 1800-Talet*, Stockholm: 1934, S. 137.
16. Lars Edgren, *Stadens Sociala Ordning. [Elektronisk Resurs] : Stånd Och Klass i Malmö under Sjuttonhundratalet*, Lund: Lunds Universitet, 2021, s. 38.
17. Hall- och manufakturätten i Malmö, 1773–1745 Handlingar till protokollen, SE/MSA/00301/F/F 1/1, Malmö stadsarkiv, Malmö.
18. Kommerskollegium, Fabriks och industrierättelserna, Första serien, 1768, SE/RA/420132/3/D/D a/Da 1/22, Riksarkivet, Stockholm.

19. Hall- och manufakturrätten i Malmö, 1753–1780, Handlingar till protokollen, SE/MSA/00301/F/F 1/1, Malmö stadsarkiv, Malmö.
20. Malmö rådhusrätt, Bouppteckningar, F2A:68–71. Var femte arbetarhushåll ägde dessutom en vävstol.
21. Ulric Otto var sannolikt gift, eller gifte sig i alla fall med en Kristina Ulrika Svedler 1766. Malmö garnisonsförsamlings kyrkoarkiv, 1766, SE/MSA/00568/E/, Malmö stadsarkiv.
22. Ursprungligen fanns 58 olika yrkestitlar som vi kondenserat ner till dessa tio kategorier. Vi har utgått från de kategorier Lars Edgren använt för social kategorisering i sin studie av Malmö 1774 från 2021. Själva kodningen in i kategorierna är dock eventuellt inte samma. I kategorin "Övriga" finns i vår studie åbo, krögare, vägare och böckare. Åbo kan i bemärkelsen "den som bor där" vara vad som helst, medan de andra tre eventuellt skulle kunna gå in under någon av de andra kategorierna. De utgör dock så pass liten del av det totala empiriska materialet att det inte påverkar slutsatserna vi drar.
23. Sheilagh Ogilvie, 'Consumption, Social Capital, and the "Industrious Revolution" in Early Modern Germany', i *The Journal of Economic History*, vol. 70, nr. 2 (2010), s. 287–325.
24. Maria Stanfors, Tim Leunig, Björn Eriksson och Tobias Karlsson, "Gender, Productivity, and the Nature of Work and Pay: Evidence from the Late Nineteenth-Century Tobacco Industry", i *The Economic History Review*, vol. 67, nr. 1 (2014), s. 48–65 <<https://doi.org/10.1111/1468-0289.12017>>.

Referenser

- Allen, Robert C. *The British Industrial Revolution in Global Perspective*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.
- Braudel, Fernand. *Civilisationer och kapitalism 1400-1800 Bd 2 Marknadens Spel*, övers. S. Vahlne. Stockholm: Gidlund, 1986.
- Edgren, Lars. *Lärling, gesäll, mästare: hantverk och hantverkare i Malmö 1750–847*. Lund: Dialogos Förlag, 1987.
- Edgren, Lars. *Stadens Sociala Ordning: Stånd Och Klass i Malmö under Sjuttonhundratalet*. Lund: Historiska institutionen, Lunds Universitet, 2021. <https://lup.lub.lu.se/record/cd42584d-ed54-4d57-83f4-4bd984f201e1>
- Heckscher, Eli F. "De Svenska Manufakturerna under 1700-Talet". *Ekonomisk Tidskrift*. Vol. 39, nr. 6 (1937): 153–221. <https://doi.org/10.2307/3438478>
- Heckscher, Eli F. *Industrialismen: Den ekonomiska utvecklingen sedan 1750*. Stockholm: Kooperativa förbundets bokförlag, 1948.
- Herlitz, Lars. *Fysiokratismen i svensk tappning 1767-1770*. Göteborg: 1974.
- Humphries, Jane och Benjamin Schneider. "Spinning the Industrial Revolution". *The Economic History Review*. Vol. 72, nr. 1 (2019): 126–155. <https://doi.org/10.1111/ehr.12693>
- Marx, Karl. *Kapitalet: kritik av den politiska ekonomin. Bok 1*, övers. I Bohman. Lund: Bo Cavefors bokförlag, 1969.
- Mendels, Franklin F. "Proto-Industrialization: The First Phase of the Industrialization Process". *The Journal of Economic History*. Vol. 32, nr. 1 (1972): 241–261.
- Montgomery, Arthur. *Svensk Socialpolitik under 1800-Talet* (Stockholm: Kooperativa förb., 1934), p. 137.
- Nilsson, Malin, "Diverse, Rather than Desperate: Housewifization and Industrial Home Work in Sweden 1906–1912". I *Labour, Unions and Politics Under the North Star: The Nordic Countries, 1700–2000*, Mary Hilson, Silke Neunsinger och Iben Vyff (red.), vol. 28, ss. 107.. New York: Berghahn Books, 2017. (International Studies in Social History) xxviii.
- Nyberg, Klas. *Köpes: Ull, Säljes: Kläde : Yllemanufakturernas Företagsformer i 1780-Talets Stockholm = [Wanted: Wool, for Sale: Cloth] : [Types of Companies in the Woollen and Worsted Trades in Stockholm 1780s]*. Avhandling. Uppsala: Universitet, 1992.
- Nyström, Per. *Stadsindustriens Arbetare Före 1800-Talet : [Bidrag till Kännedom Om Den Svenska Manufakturindustrien Och Dess Sociala Förhållanden]*. Stockholm: Tiden, 1955.
- Ogilvie, Sheilagh. "Consumption, Social Capital, and the 'Industrious Revolution' in Early Modern Germany". *The Journal of Economic History*. Vol. 70, nr. 2 (2010): 287–325.
- Persson, Christer. *Stockholms Klädesmanufaktur 1816-1846*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International, 1993.
- Stanfors, Maria, Tim Leunig, Björn Eriksson och Tobias Karlsson. "Gender, Productivity, and the Nature of Work and Pay: Evidence from the Late Nineteenth-Century Tobacco Industry". *The Economic History Review*. Vol. 67, nr. 1 (2014): 48–65. <https://doi.org/10.1111/1468-0289.12017>

Arkiv

Hall- och manufakturrätten i Malmö, handlingar till protokollen.

Kommerskollegium, fabriks- och industrierättelser.

Malmö rådhusrätt, bouppteckningar.